

OSMANLI İLİM, DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASINDA BALKANLAR

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı
07-09 Mayıs 2014

Toplantı Yeri:
Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, Edirne

İstanbul 2014

MAKEDONYA'DA TASAVVUF ALANINDA ETKİLİ OLAN
HALVETİLİK ve PİR MEHMET HAYATÎ HALVETÎ ÂSİTANESİ

Eyüp SALİH*

Giriş

Osmanlı dönemi Tasavvuf düşüncesinin, Anadolu ve Balkanlar'la yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Dönemin sosyal ve siyasal şartlarına, coğrafyanın iktisadî ve kültürel durumuna göre farklılıklar olsa bile bu çizgi değişmemiştir. Balkanlar'ın dini mozaiği ve bu mozaiğin bir unsuru olan İslâm kültürünün şüphesiz önemli bir boyutu da tasavvuf ve tarikatlarla ilgilidir.

Rumeli'nin fethiyle oluşumu hızlanan Balkanlar'ın dini ve kültürel kimliğinde, tasavvufî hayatın ve bu hayatın yaşandığı dergahların önemli bir yeri vardır. İllâ-i Kelimetullah'ın yayılmasında önemli rol oynayan tasavvuf erbabı, bu topraklara da gelerek gönülleri feth etmiştir. Çeşitli yerlerde kurulan tekke, zaviye ve dergahlar, Allah ve Peygamber aşkını gönüllere yerleştirmekte öncülük etmişlerdir. Zikrullah'ın önemini, ahlakın değerini, edep ve irfanla insan-ı kâmil yetiştirmek yolunu gösteren Bektaşî, Mevlevî, Nakşibendî, Kadirî, Sadî, Rûfâî, Halvetî dervişleri büyük ilgi görmüşlerdir. Bu topraklarda en çok tekke sayısına ve müride sahip olan tarikat, Halvetîlik'tir. Osmanlı döneminde kasaba ve köylerde var olan Halvetîliğin çeşitli kollarını temsil eden tekke ve zaviyelerinden ayakta kalanlar, yalnızca Hayatî Koluna mensup tekkelerdir.

* Araştırmacı - Gazeteci, saliheyup@hotmail.com

Makedonya'da Halvetiliğin genelde Serezli Pîr Hüseyin Efendi'den icazet alanların yaydığı Ramazâniyye şubesine mensup kollarla faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Halvetiliğin Sinanîlik kolunu incelediğimizde, Üsküp'te iki tekkenin varlığı tespit edilmektedir. Ümmî Sinan veya diğer ismiyle Veliyüddin Vardar Sinanî Tekkesi, Vardar Nehri kıyısında 16. yüzyılın sonlarında İbrahim Ümmî Sinan müridlerinden Abdülhadi el-Vardarî tarafından kurulmuştur. Ondan sonra Veli Dede posta oturmuştur. 1806 yılında tekkenin şeyhliğine Şeyh Abdülfettah gelmiştir. 1833 yılında Muhyiddin Halife' ve ondan sonra Abdülgafur Halife Şeyh olmuştur. Tekkenin son Şeyhi Hafız Ömer Mehmet Efendi 1912 yılına kadar şeyhlik yapmıştır ve ondan sonra Türkiye'ye göç ederek 1954 yılında vefat etmiştir.

Üsküp'te ikinci Sinanî Tekkesi, İplikçi Hasan Efendi tekkesidir. İplikçi Hasan Efendi de İbrahim Ümmî Sinan'ın halifelerinden Nasuh Efendi'nin ve Veli Dede'nin mürididir. 17. yüzyılın başlarında kurulan tekkede, İplikçi Hasan Efendi'den sonra posta şu şeyhler oturmuştur: Şeyh Derviş Efendi, Şeyh Şit Efendi, Şeyh Terzili Ali Efendi, Şeyh İbrahim Bukagili, Hacı Abbas Baba, Şeyh İbrahim, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Halid, Şeyh İbrahim, Şeyh Abbas ve Şeyh Kadri Efendi.

Bir Halvetî Tekkesi de Üsküp'teki Şeyh Salih Baba tarafından kurulmuştur. Prizren Saraçhane Halvetî Tekkesi'nden icazetli olan Şeyh Salih Baba, 18. yüzyılda Üsküp'te Vardar Nehri'nin sağ kıyısında tekkesini kurmuştur. Şeyh Salih bir dönem İstanbul'da kaldıktan sonra var olan tekkeyi genişletmiştir. Şeyh Salih'in vefatından sonra posta Şeyh Behlül, Şeyh Arif, Şeyh Daut, Şeyh Süleyman, Şeyh İbrahim, Şeyh Haydar posta oturmuşlardır (Şeyh İbrahim ve Şeyh Haydar Halvetî tarikatı icazetinin dışında Rûfâî tarikatından da icazetliydir).

Diğer bir Halvetî Tekke'si de, Zincirli Tekke olarak anılmaktadır. Şeyh Adem Baba'nın kurduğu bu tekkede, onun vefatından sonra Şeyh Süleyman, Şeyh Ebu Bekir, Şeyh Osman, Şeyh Ali, Şeyh Mustafa Kenzi ve Şeyh Mehmet Ferit tarafından hizmet edilmiştir.

Köprülü'de Şeyh Mehmet Baba tarafından Derbent Halvetî Dergahı kurulmuştur. Demir Kapı yakınında bulunan Koşarka köyünde yaşadıkları zaman,

Halvetî Şeyhi Şeyh Mustafa Baba'dan hilafet almıştır. Şeyh Mustafa Baba ise Leskovsa'lı Aziz Şeyh Hüseyin Baba'nın halifesi olmasına rağmen, Serezli Pîr Hüseyin Efendi'den devam eden irşad halkasıdır.

Şeyh Mehmet Baba'nın 1754 yılında vefatından sonra, posta oğlu Şeyh Osman Baba oturmuştur. O da Koşarkalı Şeyh Mustafa Baba'dan hilafet almıştır. Şeyh Osman Baba'nın 1804 yılında vefatından sonra, Şeyh Mustafa Baba'nın oğlu Şeyh Mahmut Baba'dan hilafet alarak oğlu Şeyh İbrahim Baba 1844 yılına kadar posta oturmuştur. Şeyh İbrahim Baba'dan sonra, 1856 yılına kadar büyük oğlu Şeyh Nureddin Baba, ondan sonra da küçük oğlu Şeyh Süleyman Baba 1862 yılına kadar posta oturmuştur. Şeyh Süleyman Baba, hilafeti Prizren'in Saraçhane Halvetî Şeyhi Cemali Baba'dan almıştır. Şeyh Süleyman Baba'nın vefatında, oğlu şehzade İsmail sekiz yaşındadır. Prizren'e gönderilerek onsekiz yaşına kadar ders almış, hizmet süresini tamamladıktan sonra Şeyh Abidin Baba'dan hilafet alır ve Derbent Dergahı'nda 1912 yılına kadar 40 yıl posta oturmuştur. Şeyh İsmail Baba'nın Hakk'ın rahmetine kavuşmasından sonra, Prizren Halvetî Dergahı postnişini Şeyh Ali Alaeddin Baba'dan hilafet alarak oğlu Şeyh Ahmet Baba 1950 yılına kadar postnişinlik yapmıştır. Onun yerine ise oğlu Şeyh Ali Alaeddin, Saraçhane Dergahı Şeyhi Hasan Baba'dan hilafet alarak posta oturmuştur. Şeyh Ali Alaeddin Baba'nın ve dervişlerin (1954-1957) yılında Türkiye'ye aileleriyle birlikte göç etmeleriyle tekke yıkılmıştır. Şeyh Ali Aladdin Baba, 1996 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Derbent Halvetî Tekkesi'ne bağlı Karatmanlı, Kösel, Peşirli, Yuvanlı, Hacıbekirli ve diğer yerlerde var olan zaviyeler de dervişsiz kalınca, harabeye dönüşmüş veya yıkılmıştır.

İştîp şehrine yakın Penuş köyündeki Halvetî-Ramazaniye tarikatı ise, buradaki türbede yatan Şeyh Hüseyin Dede tarafından kurulmuş olup Doğu Makedonya'da etkin olmuştur. Şeyh Hüseyin Efendi'den sonra posta Şeyh Şaban, Şeyh Hasan ve Şeyh Abdullah oturmuştur. Üsküp Halvetî Tekkesi'nin son postnişini olan Şeyh Haydar'dan hilafet giyen Şeyh Abdullah, İştîp'te kurulan Sadık Baba (ö. 1887) Dergahı'nda hizmet etmeğe devam etmektedir. Penuş köyünden Şeyh Hasan Dede (ö. 1973) Radovişli Şeyh Rakib'e Hilafet vermiş. Tekke olmadığı-

dan Şeyh Rakib zikri evinde icra etmiştir. 1972 yılında vefat eden Şeyh Rakib'ten sonra bu görev kimseye verilmemiştir.

Halvetilerde ikinci Pîr kabul edilen Seyyid Yahya Şirvani'den sonra Halvetî tarikatı dört ana kola ayrılmıştır: Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye. Şeyh Ahmed Şemseddin tarafından kurulan Ahmediyye'den ise dört kol ortaya çıkmıştır: Sinaniyye, Uşşakiyye, Ramazaniyye ve Mısriyye. Şeyh Ramazan Mahfi Efendi'ye nisbet edilen Ramazaniyye kolundan da Buhuriyye, Cihangiyye, Cerrahiyye, Raufiyye ve Hayatiyye şubeleri meydana gelmiştir. Ramazâniyye, Mahfi Ramazan Efendi'nin halifelerinden Mestçi Ali Rûmî Edirnevî (ö. 1030/1620-21) ve oğlu Mestçizâde İbrâhim Edirnevî (ö. 1036/1626-27), Şeyh Dabbağ Ali Rûmî (1040/1630-31) ve Şeyh Lovçalı Fazıl Ali Rûmî (1095/1683-84) yoluyla Pîr Kutb-i Rum Serezi Hüseyin yoluyla Rumeli'ye yayılmıştır. Pîr Serezi Hüseyin hakkında çok az bilgi olsa da vefat tarihinin 1110/1698-99 olduğu bilinmektedir.

Pîr Mehmet Hayati Hazretleri'nin şeceresi şöyledir: Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), Hz. Ali (r.a.), Hasanü'l-Basrî, Habibi Acemî, Davudi Taî, Marufi Kerhî, Sırrî Sekâtî, Cüneydi Bağdadî, Mümşad Dineverî, Muhammed Dineverî, Kadi Vecihuddin, Ebu Necib Sühreverdî, Kutbeddin Ebheri, Rukneddin Sincani, Şehabeddin Tebrizi, Cemaleddin Testeri, İbrahim Zahid Geylanî, Ahi Muhammed Halvetî, Pîr Ömer Halvetî, Ahi Mirim Halvetî, İzeddin Halvetî, Sadreddin el-Hiyavî, Seyyid Yahya Şirvanî, Pîr Muhammed Erzincanî, İbrahim Kamil Kayserî, Alaeddin Uşşakî, Ahmed Efendi Yiğit Başı, Hacı Karamanî Efendi, Kasım Efendi, Muhyî Efendi Karahisarî, Ramadan Efendi Karahisarî, Ali Efendi Rûmî, İbrahim Efendi ibni Ali Rûmî, Ali Efendi Rûmî, Fadil Ali Efendi Rûmî, Pîr Eş-şeyh Hüseyin Efendi, El Hacc Mehmed Pîr Hayati Efendi Rûmî.

Şekil 1. “Ya Hazreti Pîr Eş-Şeyh Es Seyyid Muhammed Hayati Halvetî Kaddesallahu Sırrıhu'l Ali” istifi

Hayâtiyye'nin kurucusu Eş-şeyh Mehmed Hayâtî Efendi Buhara'da doğmuş, ilk tahsilini burada yaptıktan sonra Edirne'ye gelmiş, Edirne'den Serez'e (Yunanistan'ın Kuzeyinde) geçerek Lofçavî Ali Fâzıl Efendi'nin halifelerinden Hüseyin Sirozi'den sülûkünü tamamlayarak günümüz Makedonya sınırları içinde bulunan Kırçova kasabasında bir dönem kaldıktan sonra Ohri'ye gelmiştir. Kırçova'dan Ohri'ye gelen Mehmed Hayâtî, şehir merkezinde Ali Ağazade Zeynel Abedin Paşa (ö. 1160/1746/47) tarafından inşa edilen cami ve zaviyeye yerleşerek Halvetî tarikatı usul ve erkanına göre vefatına kadar irşad hizmetinde bulunmuş, birçok halife yetiştirip çevredeki bölgelere göndermiştir

İlk günlerde Pîr Hayati'ye garip baksalar da yavaş yavaş onun etrafında intisap edenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Gönüllerindeki Tevhid inancını Zikrullahla kuvvetlendirmeyi telkin etmesi sonucunda zikir halkasının genişlemesini sağlamıştır. Kendisine gönül verenlere salatü's-selamı, istiğfarı ve zikrullahı dillerinden eksik etmemelerini tavsiye etmiştir. Zamanın müftüsü olan Ali Efendi'nin oğlu Osman'ı bir kızıyla evlendirerek damat edinmiştir. Diğer kızı ise genç yaşta vefat etmiştir.

Pîr Mehmet Hayati, vefatına kadar irşad görevini yerine getirmiş. İnsanlara daima hoşgörüyle yaklaşmış ve kendisine yapılan yanlış davranışları sabırla karşılamıştır. Düşmanlık yapanlar veya aleyhinde gelişi güzel konuşanlar, bir zaman sonra dergaha gelip önünde diz çökerek inabe etmişler. Hâl ve davranışlarıyla insanlara daima örnek olmuştur. Allah'a ve Resulüne aşık olmanın tasavvufu mümkün olacağını anlatmıştır. Zikrullahla kalplerin huzura kavuşacağını daima hatırlatmış, zikrin yalnızca dille değil kalple yapılmasını ve hâl ile hayata geçirilmesi gerektiğini ısrarla önermiştir.

Pîr Mehmet Hayati sayesinde Ohri Hayatî Halvetî Tekkesi, Ramazanlık şubesinin Hayatiye kolunun asitânesi olmuştur. Bir tasavvufi merkez olmanın yanı sıra Ohri'nin ve etraftaki şehirlerin sosyal ve kültürel hayatında da oldukça etkili olmuştur.

Pîr Mehmet Hayati'nin 12 Rebiülevvel 1180/18 Ağustos 1766/67 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmasından sonra, damadı ve halifesi Eş-Şeyh Osman el-Halvetî (ö. 1198/1783/84) Padişah berati ile imam, hatip, vaiz, dersiam ve aşırhan olarak görev yapmıştır. İstanbul üzerinden Hac yolculuğu esnasında birkaç gün İştîp Abdi Baba Tekkesi'nde istirahat ettikten sonra yoluna devam etmiş, fakat Köstendil yakınlarında hain bir pusuda şehit edilen Şeyh Osman Efendi oraya defnedilmiştir. Posta, oğlu eş-Şeyh Abdülkerim b. Osman Efendi oturmuş ve babasından kalan görevleri devam ettirmiştir. Şeyh Abdülkerim'in vefatından sonra oğulları Şeyh Mürteza, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Abdüsselam Efendi ve Şeyh Abdülhadi Efendi hilafet sahibi olmalarına rağmen Pîr postuna Şeyh Abdülhadi Efendi oturur. Şeyh Mustafa Efendi, hac vazifesini ifa etmek için gittiği Mekke-i Mükerrreme'de vefat etmiştir.

Şeyh Abdülhadi Efendi'den sonra Şeyh Mehmed b. Abdülhadi Efendi, Müderris olan Şeyh İsmail Hakkı b. Mehmed Efendi (ö. 1915), Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi (1864-1938), Şeyh Tahir Efendi, Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1961) Şeyh Yahya Efendi (ö. 1989), Şeyh Abdülkadri Efendi, Şeyh Osman Efendi posta oturmuşlardır.

Serez'den yola çıkan Pîr Mehmet Hayati, ilk önce Kırçova'ya uğramıştır. Burada çok güzel karşılanan Pîr Hayati, kısa bir zaman kaldıktan sonra Ohri'ye

gelmiştir. Kırçova'da iken kaldığı İshak Bey Camii, hilafet verdiği Şeyh Ahmet Fitos Efendi tarafından Hayati Baba Tekkesi olarak Hayatiliğin usul ve erkanına uygun hizmet vermeye başlamıştır. Şeyhin vefatından sonra Şeyh Ahmet Katana Efendi, Şeyh Ömer Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mahmud Efendi, Şeyh Bayram Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mehmet Abidin Efendi, Şeyh Halim Emru Efendi, Şeyh Yusuf Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Ali Fuad Efendi görevi devam ettirmiştir.

Kırçova'da Hayati-Halveti koluna bağlı ikinci tekke ise Çulli Baba tarafından kurulan ve onun ismiyle anılan Çulli Baba Tekkesi'dir. Çulli Baba, zengin birisi olmamasına rağmen her şeyden vazgeçip tasavvuf yoluna girmiş ve Pir Mehmet Hayati Efendi Kırçova'ya gelerek ona hilafet vermiştir. Hiç kimseden yardım almadan kendi varidatıyla tekkeyi inşa eden Çulli Baba'nın vefatından sonra, tekke 70 yıl şeyhsiz kalmıştır. Bu dönemden sonra Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Muhyiddin Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mahmut Hayreddin Efendi, Şeyh Adem Sefauddin Efendi son zamanlara kadar tekkede hizmet görmüşlerdir. Şu anda ise tekkede bütün ibadet ve zikirler gerçekleşirken, posta kimse oturmamaktadır; yani tekkede şeyhlik makamında kimse yoktur.

Kırçova'da Hayati Halveti koluna ait üçüncü tekke, Pir Mehmet Hayati'nin Halifesi ve damadı olan Şeyh Osman Efendi zamanında Şeyh Selim tarafından kurulmuştur ve tekke Şeyh Selim Tekkesi olarak anılmaktadır. Şeyh Selim'den sonra şeyhlik görevini Şeyh Abdülkerim Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Ahmet Efendi, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Selim Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Necip Efendi devam ettirmişlerdir. Şeyh Necip'in Türkiye'ye göç etmesiyle tekkede bir dönem durgunluk yaşanmıştır. Son zamanlarda tekkenin yeniden inşaatıyla tekke yine canlanmıştır. Şu anda hizmet Vekil (Yarım Halife) vazifesi, Ruşit Kolça Efendi tarafından yürütülmektedir.

Kırçova'da bulunan bu tekkelerden başka bir Hayati Halveti Tekkesi de Kırçova'ya yakın Zayas köyünde bulunmaktadır. Şeyh Selim tarafından kurulan bu tekkede, onun vefatından sonra Şeyh Mustafa ve Şeyh Ali şeyhlik yapmışlardır. 1912 yılında Şeyh Ali'nin vefatıyla tekkede Hayati koluna ait tasavvufi hizmet de durmuştur.

Usturga'da Âsitâne Şeyhi Şeyh Osman Efendi'nin izni ile Derviş Hasan bin Feyzullah (Hasan Baba) 1770 yılında tekkesini kurmuştur. Vefatından sonra şeyh olmasa da şehzade olarak Kadri Efendi görev yapmıştır. Ondan sonra Şeyh Arif Efendi, Şeyh Rifat Efendi, vekil Mustafa Efendi, Vekil Kemal Efendi, Şeyh Arif Efendi posta oturmuşlardır.

İştîp'te Yukarı Tekke, Ohri'de Âsitâne Şeyhi Şeyh Osman Efendi'nin Abdi Baba'ya Hilafet vermesiyle kurulmuştur. Babası Mustafa Ağa'dan ayakkabıcılığı öğrenen 17 yaşındaki Abdi, "Abdi Ohri'ye gel, Abdi, durma Ohri'ye gel" manevi davet üzere Ohri'ye gelmiş ve Âsitâne Şeyhi Osman Efendi'den ilk önce beyat alarak kısa bir süre sonra da hilafet giymiştir. İştîp'te tekke kuran Şeyh Abdi Baba, Halvetî-Hayatî usûl ve erkânına göre irşad vazifesini uzun yıllar sürdürmüştür. İştîp etrafında Mahmutçılar, Gorubinça, Erceli, Orla, Dorfullu, Karamanlı ve Tatarlı'da zaviyeler kurmuş, çok sayıda derviş ve dedeler yetiştirmiştir. Şeyh Abdi Baba'nın oğlu Şehzade İbrahim Efendi genç yaşta vefat edince, torunu Şehzade Mustafa Efendi'yi yanından ayırmayıp yedi yaşına kadar bakmıştır. Hakk'ın rahmetine kavuşan Şeyh Abdi Baba'dan sonra 15 yaşına gelen torunu Şehzade Mustafa Efendi, Ohri'ye gitmiş ve 6 ay hizmet ettikten sonra Şeyh Abdülhadi Efendi'den hilafet alarak posta oturmuştur. Vefatından sonra büyük oğlu Şehzade Hüseyin Efendi, Ohri Dergahı'nda üç ay hizmet ettikten sonra Şeyh Mehmet Efendi'den hilafet alarak İştîp Tekkesi'nde hizmete devam etmiştir. 75 yaşında vefat eden Şeyh Hüseyin Efendi'den sonra kardeşi Mehmed Efendi Ohri Tekkesi'nde bir dönem hizmetten sonra Şeyh Zekeriyya Efendi'den hilafet alarak 1926 yılına kadar postnişinlik yapmıştır. Şeyhlik makamı, ikinci oğlu İbrahim Efendi'nin Âsitâne'de Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi'nin verdiği hilafetle doldurulmuştur. İştîp'in Yukarı Tekkesi'nde otuzdokuz yıl şeyhlik yapan Şeyh İbrahim Efendi, tekkesine çok düşkün olmasına rağmen 1956 yılında aile efradıyla hicret ederek İzmir'e yerleşmiştir. Halvetî - Hayatî usûl ve erkânını orada da devam ettiren Şeyh İbrahim Efendi, tekkesinin hasretiyle daima mahzun ve müteessir olmuştur. Orada da göreve devam ederek 45 yıl postnişinlikten sonra 1967 yılında vefat etmiştir.

Ohri, Kırçova, Zayas, Usturga, İştîp, Manastır, Debre yanı sıra Arnavutluk'ta Ergiri, İlbasan, Tirana, Bilişte gibi şehirlerde de Hayatî koluna ait tekkeler açılmıştır.

Pîr Mehmet Hayati Efendi'nin kurduğu Halvetiliğin Ramazaniye şubesine bağlı Hayatiyye kolunda da Hâlvetî tarikatının özellikleri yer almaktadır. Ramazâniyye'de evrâd olarak diğer bütün Halvetiyye şubelerindeki gibi Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin tertip ettiği vird-i settâr (vird-i Yahyâ) okunur. Cehrî ve devrânî zikrin uygulandığı Ramazânîlik'te devran tarzı, Hayatiyye'de de devam etmektedir.

Genelde, gözler kapalı olduğu halde başı önce sağa sonra sola çevirerek ve sesli olarak Efendimiz tarafından Hz. Ali'ye telkin edilen tevhid, "La ilahe illallah" kelime-i tayyibesi zikredilir.

Halvetiyye Tarikatı, tasavvufun diğer ekollerinde olduğu gibi nefis terbiyesini esas alır. Halvetî tarikatında nefsin yedi mertebesi olduğu kabul edilmekte ve Esmâü'l-Hüsna'dan seçilmiş yedi isimle bu nefis mertebelerini terbiye etme yoluna gidilmektedir. Bu esnada halvet hayatına çok büyük önem verilmektedir. Zikir, Kelime-i Tevhid ve Esmâ-i Seb'a (La ilahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, ve Kahhar) denilen yedi esma ile yapılır:

Hayatiyye'de yedi esma üzerinden seyr-i sülûk ikmal edilir:

1. La ilahe illallah (Nefs-i Emmâre): Kötülüğü buyuran nefis.
2. Allah ya Allah (Nefs-i Levvâme): Kınayan, yeren ve kötüleyen nefis.
3. Hu (Nefs-i Mülhime): Kendisine iyi ve kötü, doğru ve yanlış ilham edilen, bildirilen nefis.
4. Hakk (Nefs-i Mutmainne): Doyuma ulaşmış, ilahi tecellilere mazhar olmuş nefis.
5. Hayy (Nefs-i Raziye): Kendi istemini terk ederek kendisini Allah'ın istemine bırakan ve ondan hoşnut olan nefis.
6. Kayyum (Nefs-i Marziyye): Allah'ın kendisinden hoşnut olduğu nefis.

7. Kahhar (Nefs-i Safiye): Yetkinliğe ulaşmış nefis.

Tüm makamların kendine has sıfatı, seyri, alemi, hali, mahalli, varidi, şühûdu, ismi, rengi ve nuru vardır. Mürşid, müridi bu esmaya göre çalıştırarak yedi nefsin her birini bir esma ile terbiye ederler.

Sufilere göre Allah ile kul arasında bazısı zulmetten, bazısı nurdan 70 bin perdenin ve her bir makama ise 10 bin perdenin düştüğü ifade edilmektedir. Bu vesileyle müridin yapacağı zikir, dua, istiğfarlarla ve “Vird-i Settar” olarak belirlenen virdiyle bu perdeler aşılır.

Halvetiye’de nefsin kötülükten ve günahlardan arındırılması esastır. Bunun yolu da dille, kalple, ruhla ve sırta yapılan zikirdir. Tarikat ehlinin kullandığı “Derviş çeyizi” olarak anılan özel eşyalar da Halvetî-Hayatî’lerde de kullanılmaktadır. Müridlerin geçmişte başlarına koydukları arakiyeler bugün kullanılmamaktadır. Pîr Mehmet Hayatî-Halvetî Şeyhleri, geçmişte kemer, entari, asa da kullanmıştır. Şeyhlerin bugün de kullandıkları Tâc-ı Şerîf, beyaz çuhadan yapılmıştır. Dört terkli ve kırk dallı, pamuklu kırk dikişlidir. Merkez kutbunda düğme yoktur. Destarları siyahtır. Cübbeleri de geniş ve siyahtır. Yaka kısmında oniki dikiş vardır. Yedinci esmayı tamamlayan müride siyah cübbe giydirilir ve başına Mevlevî sikkesi konularak dervişliğe layık görülür.

Halvetî-Hayatî tekkelerinde, farz ve nafil namazlar ikame edilmektedir. Şu anda mevcut olan tekkeler minarelidir; Cuma ve bayram namazları kılınmaktadır. Tekkelerde gün seher vaktiyle başlar. Tekkelerde Teheccüd namazı da kılınır. Selamdan sonra yapılan secdede, 7 kez “Ya Fettah” denilir. Duha Süresi okunur. Halka-i zikir yapılarak teheccüd usûlü tutulur. İstiğfardan sonra “*Fe’alem ennehu*” ayetiyle başlayarak 250 kez La ilahe illallah kelime-i tevhidi cehri söylenir. Bu esnada gözler kapalıdır. 500 kez de Hu ismi okunur ve dua yapılır.

Sabah namazı kılınır ve yine sabah zikri yapılır. Vakti geldiğinde İşrak namazı kılınır ve secdede 7 kez “Ya Settar” ismi söylenir; kuudda, İnşirah suresi okunur. Duha namazı eda edildikten sonra yine secdeye gidilir ve 7 kez “Ya Cebbar” dedikten sonra Duha suresi okunur. Akşam namazından sonra Evvâbin

namazı eda edilir ve secdede 7 kez “Ya Vehhab” ismini zikrettikten sonra Tekasür süresi okunur. Tekkelerde yılda 5 kez (Regâib, Berât, Kadir, Ramazan ve Kurban geceleri) tesbih namazı kılınır. Ohri Asitânesi’nde her yıl 12 Rebiü’l-Evvel geceleri Süleyman Çelebi Mevlidi okunur. Salavatlar ve İlahiler söylenir. Cuma günleri de Usturga ve Kırçova tekkelerinde mevlidler okunur.

Ramazan Ayı’nda kılınan teheccüd ve farz namazların yanı sıra teravih namazlarına da ilgi büyüktür. Cuma gecelerinde cehri zikir yapılır. Ramazan ayının son gecesinde “gelin gönderelim şehr-i sıyâmı” uğurlama kasidesi, tekbirler eşliğinde okunur. Ramazan ayının 27’inci (Kadir) gecesinde Sakal-ı Şerif ziyarete açılır. Ramazan ve Kurban bayramlarında, bayram namazından önce Gülbang okunur. Halvetî tekkelerinde Yunus Emre, Niyazi Mısri, Üftade, Eşrefoğlu, ve diğer zatların yazdığı ilahiler okunur.

Makedonya’nın güneybatısında Ohri şehir merkezinde bulunan Pîr Mehmed Hayati Halvetî Tekkesi’ne girildiğinde, sol tarafta türbe-i saadet bulunmaktadır. İki bölümden oluşan türbede Pîr Mehmed Hayati, Şeyh Abdülkerim, Şeyh Mürteza, Şeyh Anne (Şeyh Abdülkerim’in hanımı Alemşah valide)’nin kabirleri bulunur. İkinci bölümde de türbeye giriş kapısının sol tarafında Şeyh Abdülhadi, Şeyh Abdülselam’ın sağ tarafında da Şeyh valideler (Servet ve Şerafet hanımlar), Şeyh Mustafa, Şeyh Tahir, Şeyh Mehmed Zekeriyya, Şeyh Abdülkadir-Küçük Mehmet, Şeyh Mehmed ve Şeyh İsmail efendilerin kabirleri yer almaktadır. Türbeye bağlı yaz şadırvanı da bulunmaktadır. Girişin sol tarafında minare dibinde, Cami ve Tekke’nin banisi Zeynel Abidin Paşa ve Hanımı’nın kabirleri bulunur.

Tekke’nin iki giriş kapısı vardır. Semâhâne’ye yaz kerevetinden (hayat) girilir. Semâhâne’den küçük bir kapıdan kış kahve ocağına girilir. Tekke girişinde sol tarafta misafir odası ve karşı kapıda kış kahve ocağı bulunur. Kış kahve ocağında “halvet” yeri de vardır. Kerevetten de ikinci kattaki yaz kahve ocağına çıkarılır. Kahve ocaklarında odun ateşte kahve pişirilir.

Resim 1. Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi (1864-1938)

Resim 2. Şeyh Zekeriyya Efendi'nin Kartviziti (Kendileri Ohri'de nüfus memurluğu görevini ifa etmiştir.)

Pir Mehmed Hayati Âsitânesi'nde, Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi'nin ayrı bir yeri vardır. O hem hattat hem de şairdir. Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, Osmanlı'nın çöküşünden sonra, daha doğrusu I. Dünya Savaşı esnasında posta oturmuş ve Âsitâneyi Sırp Krallığı döneminde idare etmiştir. Pir Mehmed

Hayati'den sonra yedinci posnişin olan Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi önemli bir şahsiyettir. Şeyh İsmail Efendi, biricik oğlu Küçük Mehmed Efendi 17 yaşında iken hakkın rahmetine kavuşmasından kısa bir zaman sonra rahatsızlanarak "veliahtım" dediği, Ohri'de nüfus memuru olan ve o dönemde görevi itibariyle İstanbul'da bulunan yeğeni Mehmed Zekeriyya Efendi'ye yerine geçmesi için haber göndermiştir. Şeyh İsmail Efendi'nin emri üzere Ohri'ye gelen Mehmed Zekeriyya Efendi, 1915 yılında posta oturmuştur.

11 Muharrem 1281 H./15 Haziran 1864 yılında dünyaya gelen Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, Ohri'de doğmuştur. Birinci evliliğinden birkaç evladı olsa da küçük yaşlarda vefat etmişler. Hayatta kalan tek kızı Şerafet Hanım'ı, Ohri PİR Mehmed Hayati-Halvetî Âsîtanesine bağlı Usturga Hasan Baba Tekkesi'nin postnişini Şeyh Arif Efendi'nin oğlu Şehzade Mustafa Efendi'yle evlendirmiştir. İlk hanımının vefatından sonra Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi de Şeyh Arif Efendi'nin kızı Servet hanımla izdivaç yapmıştır.

Halvetî Tekkesi'nin avlusundaki haremde yaşayan Şeyh Zekeriyya Efendi, küçük yaştan manevi bir havayı teneffüs etmiş, genç yaşta Şeyh Mehmet Efendi'den bi'at alarak Halvetiliğin manevî terbiyesine girmiştir. Zikir halkalarında yer alan Mehmed Zekeriyya Efendi, gür sesi ve müzik aşinalığından dolayı zâkirbaşı olmuştur. Şeyh Mehmed Efendi'nin vefatından sonra posta oturan oğlu Şeyh İsmail Efendi'ye teslim olmuş ve mürşidinin yanından ayrılmamıştır. PİR Mehmed Hayati'ye ve müderris olan mürşidine olan teslimiyetini, bağlılığını ve sevgisini şiirlerle dile getirmiştir.

Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, biraz sert mizaçlı olsa da çok şefkatli ve merhametli bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir. Hiç kimsenin hakkına girmemek için titiz davranır, dergâhta çalışanların haklarını fazlasıyla öder. Özellikle çocuklara karşı davranışı, dillere destan olmuştur. Onların gönüllerini kırılmaya özen göstermiş, başlarını okşamış, hediyeler vermiştir. İhtiyacı olanlara her zaman yardım etmiştir. Misafirleri ağırlamaktan memnun olur, onlara hürmet eder, hediyeler vererek uğurlar. Gecenin bir vaktinde eline gece fenerini alarak tekkeye çıkmış, etrafında dolaşarak yolda kalmışları tekkede ağırlamıştır. Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, her zaman dış ve iç temizliğe önem göstermiştir.

Tasavvufa gönül verenlerin ahlâkî değerlerin ön planda olması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Hatta Pîr Hayatı Türbesi'nin baş penceresi önüne yazdığı "Ahlâk" kelimesi, ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. İrşad vazifesine büyük bir ciddiyetle yaklaşan Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, Halvetî tarikatına bağlanmış dervişlerin, muhiblerin, müridlerin, gönül verenlerin daima nefislerin kontrol altında tutulması gerektiğini vurgulamıştır. Zikrullah'ın önemini her zaman hatırlatmıştır. Halvetî tarikatında insan yetiştirmekte uygulanan usul ve erkanı daima ön planda tutmuştur. "EDEB YA HU" düsturuna her zaman özen göstermiştir.

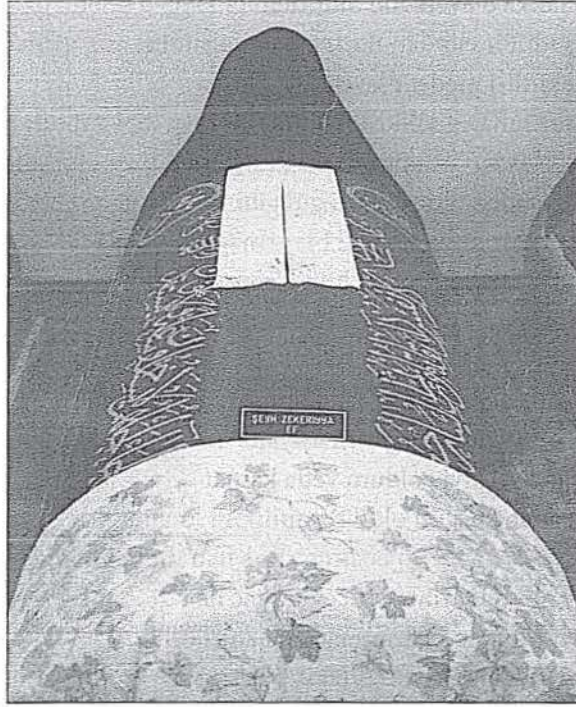
Resim 2. Şeyh Zekeriyya Efendi'nin Türbe-i Şerif'in sol tarafındaki bir pencerenin alüminyumla kaplı zeminine kendi el yazısıyla yazdığı "Ahlâk" yazısı halen okunaklı bir şekilde durmaktadır.

Şeyh Zekeriyya Efendi, Makedonya bölgesinde Ohri Âsitânesine bağlı Usturga, Kırçova, İştîp kasabalarında açılan Halvetî tekkelerinde hizmet verecek olanları, ilkin manevi eğitimden geçirerek hilafet vermiştir. Sık sık ziyaretlerde bulunarak çalışmalarını yerinde görmüş ve irşad sohbetleri yapmıştır.

Yüksek boylu, iri vücutlu, heybetli bir görünüşü olan Şeyh Mehmed Zekeriyya Efendi, her zaman temiz ve güzel giyinmeye dikkat etmiştir. Davet edildiği bazı kutlama ve devlet törenlerine Tâc-ı şerifi ve siyah cübbesini giyerek gitmiş ve çok saygı görmüştür. Osmanlı'nın bu topraklardan 1912 yılında çekilmesiyle 1918 yılında kurulan Krallık Yugoslavyası'nda, vefatına kadar (ö.1938) Âsitânedeki irşat görevinde bulunmuştur.

1928 yılında bir Müslüman heyetiyle Belgrad'a giderek Kral tarafından kabul edilmiş ve istekleri yerine getirilmiştir. Şeyh Zekeriyya Efendi, toplumda büyük saygı görmüş ve takdir edilmiştir. Sözü geçen bir kişiliğe sahiptir. İnsanlar arasında saygı ve sevginin önemli olduğunu söylemiş, küs olanları barıştırmıştır.

Şeyh Zekeriyya Efendi aynı zamanda hem hattat hem de şairdir. Osmanlı alfabesiyle yazdığı mecmuasından, güzel yazı yazdığı da anlaşılmaktadır. Mecmuada Tasavvufu ilgili yazdığı bazı konulardan başka, Tekke'de yapılan mukâbele (kıyam zikri) ve bazı usûl tariflerini de açıklamıştır. Cehrî Zikrin nasıl yapılacağını, hangi ilahilerin söyleneceğini de tarif etmiştir.

Resim 3. Şeyh Zekeriyya Efendi'nin Sandukası

Kendi şiirleri arasında PİR Mehmet Hayati ile ilgili yazdığı şiirler önem arz etmektedir:

Nam-ı şeyh Mehmed Efendi merd-i Hakk kutb-u zeman
 Ekber Pîr-i tarikat şeyh hass gavs-ı cihan
 Mürşid-i kâmil veli-i esrâr Hakk'ın muharremi
 Mucemm'a ehl-i tarikin serfiraz-ı bikeman

Hankâh vahdetin vala-nişin u erşedi
 Ehl-i irfânın nedim-i muharrem sırr-ı nihân
 Masivâyı Hakkdan olmuşdu nice medet birey
 Zikrullah fikrullah gönli mir'at-ı cenân

Halk-ı Hakka d'avete me'mur olub bi rayb-u şekk
 Koymuş idi Pîr elinden tâc irşad-ı ayan
 Eyledi tekml-i medet d'avet seccadede
 Kıldı esrar nihan-ı sâlike bir bir ayan

Çok halife eyledi ihya hayati gül gibi
 Her birisin bir diyara eyledi bir armağan
 Böyle bir merd hakikat ah kim girmez ele
 Hu ile agah iderdi saliki geldiği an

Uçmag abade bir şehbaz aşk idi madam
 Alem la huti kıldı merg canı aşıyan
 Eyledi şayd şevkiyle oldum veda kainat
 Canını canane teslim oldu revan

Didiler s'adi bu tarihte mücevher tac ile
 Ruh şeyh Mehmed Hayati eyledi azm-i cenan
 Hakpiyay-ı evliya sevvede fakir pür taksir
 Eşşeyh Mehmed Zekeriyya

Hazreti Pîr tarikat sırrı şinasi mustakîm
 Sahib-i remz-i hakikat mazhar-ı lutf-i kerîm

Feyziyab ilm-i Rabbâni o merd-i manevî
Hakk-ı pirset idi evrad-ı subhân-ı nedim

Hayy-ı bakiden hayatı buldi ol merd-i aziz
Cümle ayin-i tarikat kendüsünde mesnedim
(Küllü şey'in Hâlik) m'anasını fikr eyledi
El çeküp dar-ı fenadan oldu la hute azim

Hayr-ı hevah alim idi kaddesallahu sırrahu
Dembudem olsun karîn-i lutf-i yezdan kadim
Kabakavseyn sırrına irmiş ve hem agâh idi
Gülşen-i kudsîden ana gelmiş idi hoş nesim

Saki-i kudret elinden içdi cam vahdeti
Ben Hayati buldum deyu kıldı cihan sinne kelim
Hall-i müşkiller idüp ilham-ı Rabbaniyle ol
Vaktinin kutbi idi ol arif-i billah alim

Semi hani (irci'i) emrini Hakk'ın kuş idüp
Ruhuni Hakk'a idüp teslim ba kalb-i selim
Eşki hûn alud ile alud ceyb u damenin
Olmasın mı ey ahibba hayf kim kaldık yetim

Geldi tarihi mücevher faik ol merhume kim
Oldu Şeyh Mehmed Efendi nail adn cennat-ı ne'im

Hak yolda önemi arz etmek ve tarikat ehlinin hal ve davranışında dikkat edilmesi gereken önemli hususları da dile getirmiş, manevi yolda ilerlemenin engel olacak şeylere aldanılmamasını hatırlatmıştır:

Hakka hidmet et doğru yola git
Kalmagil meyyit diri ola gör
Hakk'ı bula gör

Bırak bu hevayı terket sivâyı
Olma mirayı insan ola gör
Sakın kalma kör

Mürşide yapış nefsinle kapış
Ruhunla barış insan ola gör
Hakk'ı bula gör

Serş cihata bak hazır durur Hakk
Huysuzluğu bırak insan ola gör
Sakın kalma kör

Dervişim dersin haramı yersin
Sen nasıl ersin Hakkı bula gör
İnsan ola gör

İr kendine uyan olmasın duyan
Bir ferde ziyân itme onsan ol
Ki alasın yol

Zekeriyya sen gel nefsini yen.
Şeytan gibi ben dime kalma kör
Hakkı bula gör

Boşsun Zekeriyya bu gidişle dolamazsın
Bu hal ile sen anla bil adem olamazsın
Varlığını yok etmeden Hakkı bulamazsın
Beyhude yere sarf-ı emek etme ol insan

Bu tür akimle dahi bu fikr-u sekimle
Kendin bilemezsen bulamazsan beni dinle

Gir râh-ı sedade dün-ü bugün ağla hem dinle
Ta Hazreti Hakk lutf-i amimin kıla erzân

Durma yanarak yalvararak it sineni çak
İçinde koma nakş-ı riya eyleye gör pak
Bu fahr-u gurur kibr-u tefhir nedir ol Hakk
Geç geç bu sıfatlar sana layık değil ey can

Mecmuasında şöyle bir yazı da var. 1937 senesinde dergahı feyzi iktinâhımızda üç ay kadar misafireten duran ve kendisi Mekke-i Mükerrerme ehaliye-i muhteremesinden bulunan Ahmed Vehbi Efendi isminde bir zatın min gayri haddin Hakki fakirhanemde söylediği ebyat bir vechi âtidir:

Suretde ve ma'nide dahi ali nesebdir
Ol kan-ı kerem-pişe ve ismi Zekeriyya

Hem menbe i idrakın ve hem bahr-i zekadır
Ol gevher bi kıymet ve ismi Zekeriyya

Hem mazhar esrarını hem de velidir
Ol şah nik-u zinet ve ismi Zekeriyya

Hem kaşif-i a'mal ve hem behre keşâdır
Ol mah ziya-i zinet ve ismi Zekeriyya

Hem sahib-i eltaf ve hem guh-i vefâdır
Ol tuti hoş siret ismi Zekeriyya

Vehbi olarak vakt-i seher söyledi tarih
Dostlar deyiniz cümle velidir Zekeriyya

Mecmuasında 3'üncü esmadan yukarı olan dervişlerin vefat ettiklerinde cenaze esnasında yapılan "Mukabele" adı altındaki zikir ve ilahileri tarif etmiştir. HU ismini takiben şu ilahi okunmaktadır:

Dertli geldim dünyaya

Ağlayayım bari Mevla'm, hem inleyeyim bari

Erteye nedir çare

Ağlayayım bari Mevla'm, hem inleyeyim bari

Başa bir hal gelmeden

Can kafesten uçmadan

Ölüp turab olmadan

Ağlayayım bari Mevla'm, hem inleyeyim bari

Ya Rabbena kavl-i beşer

Doğru yolların başir

Ağlamak bize düşer

Ağlayayım bari Mevla'm, hem inleyeyim bari

Hüdayî günden güne

Artı derdim ziyade

Şol yalancı dünyade

Ağlayayım bari Mevla'm, hem inleyeyim bari.

Mevcut Mecmuat-ı İlahiyat-ı'nda tekkede söylenen ilahileri de yazmıştır. Hatta bazı ilahilerin söylendiği zamana da işaret etmiştir. Bu ilahilerin çoğu Üftade, Niyazi Mısri, Hasan Sezaî, Yunus Emre, Bağdatlı Ruhî, Eşrefoğlu Rûmî, Hüdayî, Eroğlu Nuri, Abdürrahim Tırsî, Ruşenî, Nuzulî, Şemsî, Viranî Nakşî, Nesimî, Seyfi, Hilmi, İzzî, Hakkî, Muhyî, Mürid, Matlubî, Ümmî Sinan gibi şairlerin şiirleri, ilahi ve kasideleri bulunmaktadır. Bu şairlerin birçoğu Halvetî tarikatına mensup şahsiyetlerdir.

Sonuç

Balkanlar'da olduğu gibi bugünkü Makedonya sınırları içinde mevcut olan çeşitli tarikatlara ait tekkelerin sayısı azdır. Altı asırlık bir dönemde tasavvuf kültürünü yaymakta büyük bir rol oynayan Nakşibendî, Rûfâî, Mevlevî, Bektaşî, Sadî, Kadirî, Mevlevî adı altında hizmet veren ve ahlaklı insan yetiştirmek gayesi ile kurulan bu irfan merkezleri, Osmanlı'nın 1912 yılında çekilmesiyle yıkılmış ve tahrip edilmiştir. Belli dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı tekkelerin şeyh ve müridleri Türkiye'ye göç etmesiyle bu mekanlar yıkılmıştır. Bugün az da olsa Rûfâî, Bektaşî, Sadî ve Halvetî tarikatlarına ait olan tekkelerin varlığı, tasavvuf kültürünün kaybolmadığını göstermektedir. Özellikle Pîr Mehmed Hayatî-Halvetî tekkelerinin başta Ohri'deki Âsîtânesi ve ona bağlı Usturga ve Kırçova kasabalarındaki tekkelerin varlığını devam ettirmesi, millî ve manevî değerlerimizin korunması bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

Pir Mehmed Hayati ve Şeyh Mehmed Zekerriyya ile ilgili çoğu bilgiler şifaen Şeyh Mehmed Zekerriyya'nın kız evladı şeyh valide Şerafet hanımdan alındı (1980 yılı).

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, – Yugoslavya, III cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti.

Galaba Palikruşeva, *Dervişkiot red Halvetî vo Makedoniya*.

Hasan Almaz, *Halvetî Pir Seyyid Yahya Şirvani*, Bizim Büro Basım., Ankara 2007.

Hasan Şükrü Yayıntaş, *Halvetilik'ten Gönüllere Makaleler ve Manalı Sözler*.

Mehmet Tevfik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır 1911.

Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yayıncılık San. İstanbul 2004.

Mustafa Kara, *Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergah Yayınları 2010.

Nathalie Clayer, *Mystiques, Etat & Societe Les Halvetis dans laire Balqanique. de la fin du XV e siecle a nos jours*, Netherlands 1994.

Nehri Aydınç, *Ohri'li Şeyh Zekerriyya Efendi ve Mecmuat-ı İlahiyat'ı* (Yüksek lisans tezi), Bursa 2011.

Semavi Eyice, "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, sayı 6 -1965.

Tuğçe Tuna, *Balkanlar'daki Miras*, H Yayınları İstanbul 2013.